

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ в професионално направление 2.1. Филология (Теория и история на литературата - Теория на литературата)

от Мария Владиславова Делчева,

тема на дисертацията: „Лиминалност и междинност в съвременната критическа теория“

Автор на рецензията: проф. дфн Милена Кирова

Мария Владиславова Делчева е редовен докторант към катедра „Теория и история на литературата“ в СУ „Св. Кл. Охридски“. Неин научен ръководител е доц. д-р Тодор Христов. Тя е завършила работата по изготвяне на дисертационния труд в рамката на предвидения за това тригодишен срок. През това време е участвала с доклади в три национални конференции и е публикувала четири текста в пряка връзка с темата на нейната работа. Авторефератът е изготвен много добре и представя адекватно проучените проблеми и заключенията, направени в резултат на това проучване.

Дисертационният труд на тема „Лиминалност и междинност в съвременната критическа теория“ се състои от 186 страници, организирани в увод, три основни глави, заключение и библиография. Темата е подходяща за дисертационен труд и сама по себе си предполага принос към обогатяването на българската хуманитаристика.

Уводът е кратък, стегнат и въвежда право в методологическия подход, очертава дисциплинарното поле, представя основното понятие „лиминалност“. В неговото начало можем да прочетем това, което потвърждава общото заглавие на труда, т.е. че „обект на настоящата дисертация са понятията лиминалност и междинност, мислени през различни форми на трансджендърсубектност в късномодерните западни общества“. За мен съществува известен проблем в изброителната употреба на двете понятия (лиминалност и междинност), тъй като те на практика означават едно и също нещо, само че първия път изречено в традиционния антропологически термин, въведен от французина Арнолд ван Женеп в началото на миналия век, а втория път преведен с една модерна българска дума. Това съвпадение се потвърждава и от самия увод, който в отделна подглава обяснява що е лиминалност, но не включва подобна глава и за второто основно според заявката на заглавието и дефиницията на обекта понятие – междинност. Всъщност не би и могъл да включи, тъй като ще трябва да повтори вече формулираната му същност.

Все пак лиминалността (и евентуално междинността) са сравнително познати и у нас, по-скоро на антрополозите, понятия. Когато стигнем обаче до втората част от

дефиницията на обекта, т.е. до „различните форми на трансджендърсубектност“, тук ситуацията става не просто непозната, но застрашително чужда, даже някак политически опасна върху фона на настроенията около приемането, по-точно неприемането, на прословутата Истанбулска конвенция. Всеки опит да се обясни с думите на дисертантката, че нейният труд принадлежи към областта на „обособилите се като интердисциплинарно академично поле в началото на 90-те години на XX век трансджендър изследвания“ би бил напразен, защото не само терминът „трансджендър“, ами дори само скромното „джендър“ ще е подействал като яркочервен сигнал за национално бедствие.

Казвам всичко това, защото искам ясно да подчертая, че изборът на докторантката Мария Делчева, както и подкрепата на нейния научен ръководител доц. Тодор Христов, са истинска проява на академична смелост. Това е смелостта да се посегне към едно високо чувствително пространство на идеите, където всеки подобен опит е заплашен от някакви последствия със стигматизиращ характер. Трансджендър изследванията са много слабо дръзнати у нас, дори в сравнително добре разработеното пространство на културния феминизъм от последния четвърт век. Съвсем отделен е проблемът, който идва оттам, че самата трансджендър идентичност е непостоянна и убеглива реалност, която изисква сложно, комплексно разбиране и гъвкав интердисциплинарен подход. Ще изпреваря останалите си разсъждения върху конкретни части на дисертационния труд, за да кажа, че тази трудна работа се е удала на Мария Делчева много добре, направо учудващо добре при пълната липса на традиция, а това значи и на всякакви изследвания, публикувани на български език, включително в превод, у нас. Интердисциплинарният характер на изследването е ясно заявен и умело осъществен. Колкото до тежкия терминологичен апарат, аз съм направо удивена от лекотата, с която М. Делчева го е усвоила и го прилага по съвсем подходящ и убедителен начин.

Няколко думи бих искала да кажа и за самите трансджендър изследвания, толкова малко познати у нас. Те представляват вторично и късно възникнало дисциплинарно пространство. Вторично, защото – както посочва и работата – формирането им „следва това на куиър изследванията, като отношенията между двете дисциплини са маркирани както от сходства, така и от противоречия“. „За разлика от куиър изследванията обаче, трансджендър изследванията са фокусирани не толкова върху желанието и сексуалността, колкото върху идентичността и възплъщаването на родовия пол, като аналитичната посока на дисциплината е към изследване на контактни точки между проблеми, свързани с родовия пол, расата, възрастта, физическите и интелектуални затруднения и др.“ Четейки дисертацията обаче съзнах, че връзката между куиър и трансджендър изследванията е нещо повече от приемственост и влияние в методологическото поле. Всъщност всички описани случаи са на хора, родени като биологични мъже, които са предпочели женската идентичност. Тук бих искала да попитам дисертантката, това ли е типът преход, който изчерпва практиката на трансджендър метаморфозите? Няма ли случаи на обратното превръщане, от биологична жена към мъж? И ако няма, как, с помощта на какви подходи бихме могли да обясним подобна ситуация на неравновесие в поведението на двата пола?

Но нека вече се върна към текста на дисертацията, проследявайки нейните части в последователност.

Първата основна глава е назована „Джендър лиминалното тяло. Между есенциализма и постструктурализма“. Тя тръгва от метафората на „грешното тяло“ като основополагаща в себеусещането за джендърлиминалност. Мария Делчева я въвежда чрез автобиографичната книга „Енигма“ на известната писателка и журналистка Джан Морис. Тук родовият пол е противопоставен на усещането за телесна ограниченост, породено от съдбата да се родиш в биологично сгрешено тяло. Случаят Джан Морис е много известен, многократно и нашироко обсъждан в продължение на няколко десетилетия. Мария Делчева обаче за пръв път го представя и актуализира в българската хуманитаристика, коментирайки го компетентно и подробно в контекста на дебатите върху него. Такъв подход по принцип е характерен за нейната работа по избраната тема: въпреки липсата на подходящи казуси и научен разговор по този и по всякакви подобни на него случаи в българска среда, авторката намира пролуки, в които прави свой коментар и успява да се впише в глобалния контекст на обсъжданията по избраната тема. В този контекст бих искала да изведа на преден план още една особеност на дисертационния труд. Тежката, дори само на понятийно равнище, теория е уместно облекчена от множество конкретни случаи: книги, публицистични текстове, биографични истории, дискуссионни казуси, в които се сблъскват различни типове (най-често есенциалистки с постмодерен) дискурс върху трансджендър състоянията на човешкото тяло.

Втората глава е наречена „Трансджендър субектът. Между куиър негативността и прогресивните ЛГБТИК политики“. Отново, дори само от заглавието се вижда колко непознати за българската хуманитарна наука са основните проблеми на текста: както проблемът за спецификата на куиъртемпоралността, така и нейният подривен потенциал спрямо хетеронормативното време и идеята за процес. Идеята да се „отключи потенциала на един живот извън концепцията за семейство, отглеждане на деца и продължаване на рода“ е твърде революционна за навиците и нагласите на българската хуманитаристика, а още повече – на българското общество. И още един цитат, за да се усети сложността на проблематиката, а и на терминологията, с която се занимава авторката. „Докато хетеронормативното политическо въображение се движи напред във времето и пространството чрез фиксираната като неоспоримо положителна фигура на детето, и се проектира назад чрез достойната фигура на родителя, поддържайки химеричната идея за стабилност, хомогенност и еквивалентност в отношенията семейство-нация, куиър субектът застава между социалния оптимизъм, хетеронормативната прогресивност и тяхната реализация. Трансгресията на хетеронормативната темпорална логика позволява на много куиър индивиди да съществуват извън установеното време.“ (с. 42)

След това във Втора глава идва поредица от резюмирани презентации на знакови изследвания от началото на 80-те години насам. Прави впечатление лекотата, с която докторантката обобщава тяхната проблематика, сигурността, с която се ориентира в трудната концептуална среда. А пък дискусиата на случая Шарлота фон Малсдорф звучи направо увлекателно, изпълнена с интригуващи обрати и множество перипетии.

Трета глава има заглавие „Джендър тероризъм и хомонационализъм“. Тя дискутира една парадоксална метаморфоза: как трансджендърсубектността, макар че се саморазпознава като подривна (или „терористична“) спрямо устоите на бинарната родова система, бива усвоена като нормативна практика в дискурса на истинската война срещу тероризма. Целта на това преобръщане е да се преутвърдят традиционните расови и джендърстереотипи в контекста на националистичните ценности.

Разсъжденията на авторката се надграждат върху три книги:

– „Джендър престъпници: за мъжете, жените и останалите“ (1994) на Кейт Борнстайн, авторка на фразата „джендър тероризъм“. Този текст поражда и един специфичен казус във феминизма. Оказва се, че от гледна точка на трансджендър идеологията и на нейния революционен потенциал една част от представителите на феминизма се оказват откъм страната на традиционализма, преобразяват се в крепители на хетеронормативната култура.

– „Дисидентификация“ на куиър теоретика Хосе ЕстебанМуньоз. Самото понятие „дисидентификация“ е дефинирано като „перформативен модус на тактическо не-разпознаване, процес на реформатиране на себе си в рамките на социалното, чрез който маргинализирани субекти се противопоставят на потисническата и нормализираща доминантна идеология“ (с. 117). Продуктивни връзки са направени с някои авангардистки драматургични практики, от една страна, и с вече не съвсем новите теории на марксистки теоретици като Луи Алтюсер и Феликс Гатари.

– „Тестостеронов наркоман: секс, наркотици и биополитика във фармакопорнографската ера“ (2013) на Пол Пресиано. Като продължава методологическия проект на Фуко, авторът се занимава с идеи, които следхождат неговата поява и са възникнали във връзка с най-новите начини за контрол на тялото и субектността. Фармацевтиката и порнографската индустрия с колективни усилия упражняват въздействие и контрол по невидан досега, още повече в такива глобални размери, начин: „технолозиите за контрол влизат в тялото, разтварят се и стават част от него, провокирайки желанието на молекулярно ниво“ (с. 121).

Принос на Трета глава е въвеждането в национален контекст и в актуална употреба на понятието **хомонационализъм**. С него се означава „една форма на сексуална изключителност“, която куиър теоретичката ДжасбирПуар в предговора към нейната книга „Терористични асамбляжи: хомонационализъм в куиър времена“ (2007) свързва с паралелното разкриване на изключителността на американската държава. Иначе казано, тя се асоциира с мисленето за американската държава като изключителна, уникална върху основата на определени расови, етнически и национални клишета. Чрез употребата на това понятие се регенерира в нов контекст понятието **биополитика**, въведено от Фуко в неговата „История на сексуалността“ през 70-те години на миналия век. Авторката въвежда и понятието **некрополитика** чрез разширяване на фукоянската идея за държавен расизъм посредством работи на философа АшилМбебме

Трета глава завърша с дискутирането на няколко остро социални и много актуални проблеми. Един от тях се отнася до трансджендър субекта като заслужаващ

закрила гражданин; друг разглежда трансгендър субекта като принадлежащ на една особено уязвима категория хора в днешния свят- бежанците.

Трета глава, а с нея и основният текст на цялата дисертация, завършва с анализ на стихотворението „Транссексуален боец“ от англо-сирийския трансгендър поет АмирРабая. Анализът е умело и компетентно направен с някои малки изключения като употребата на термина „лирически аз“ в твърдения от типа: „лирическият аз е отведен на разпит“ или „лирическият аз е джендър терорист“. При евентуална публикация на дисертационния труд в книга бих препоръчала в началото на тази част да се вмести целият текст на стихотворението „Транссексуален боец“ (като се посочи кой е преводачът, най-вероятно самата Мария Делчева) и вече след това да се премине към анализ на конкретни идеи и части от него.

Заключението обобщава критическия сюжет на дисертационния труд, резюмира тематичните фокуси на трите глави и завършва с общото заключение, че „лиминалността, характеризираща трансгендър субектите, при определени условия подлежи на стабилизация и сама по себе си не винаги е продуктивна. Когато обаче бъде съотнесена към междинността, критическият ѝ потенциал да устоява на интерпелацията от страна на нормализиращата доминантна идеология отново е реактивирана“ (с. 174). В този цитат се вижда, че авторката прави някаква концептуална разлика между лиминалност и междинност, но тъй като тя не става ясна в текста на нейната дисертация, ще я помоля отново да ни даде разяснение.

Като извод от всичко, което казах дотук, подчертавайки още веднъж приносните моменти на дисертационния труд „Лиминалност и междинност в съвременната критическа теория“, и на първо място неговото пионерско място в българската хуманитаристика и неговия принос за усвояване на малко познати до този момент терминология и методологическа практика, изразявам своята убедена подкрепа да бъде присъдена научната и образователна степен „доктор“ на Мария Владиславова Делчева.

01.06.2019

София